

Přírodní park Prokopské a Dalejské údolí - teoretické zdůvodnění koncepce

ROBERT NEUHÄUSL

Prokopské a Dalejské údolí v jihozápadní části Prahy upoutává dlouhou dobu zájem svými přírodními a krajinářskými hodnotami. Myšlenka vytvořit v tomto prostoru přírodní park nabývala konkrétních forem již před pětadvaceti lety. Začátkem šedesátých let vystoupil s prvními písemnými návrhy dr. Z. Eberl, který na základě vpravdě důvěrného poznání tohoto území a četných konzultací s přírodovědci a jinými odborníky formuloval základní myšlenky koncepce tohoto přírodního parku (viz EBERL 1963, 1965). Reálného uplatnění dosáhly tyto myšlenky v Územním plánu Prokopského a Dalejského údolí zpracovaném Útvarem hlavního architekta města Prahy v roce 1969. Urbanistického a krajinářsko-architektonického řešení se ujal ak. arch. J. Hrůza, který ve spolupráci s orgány státní ochrany přírody a přípravným výborem pro zřízení kulturně výchovného zařízení NVP (přírodní park Prokopské údolí) – od roku 1981 se subkomisí pro realizaci přírodního parku – konkretizoval koncepci v prostorových podmínkách území. Za hlavní přípravná díla nutno považovat Urbanistickou studii přírodního parku a Územní plán zóny přírodního parku Prokopského a Dalejského údolí. Obě studie vznikly v Útvaru hlavního architekta, první v roce 1980, druhá v roce 1982. V uvedených studiích jsou realizovány i vědecké rozborů a podklady poskytnuté členy komise pro přípravu přírodního parku, institucemi ČSAV a rezortů.

Základní zásady urbanistické koncepce formuluje ak. arch. J. Hrůza v Územním plánu zóny takto: „Specifickým rysem, kterým se mají rozlišit úpravy Prokopského a Dalejského údolí s okolím od úprav jiných rozsáhlých přírodních celků na okraji Prahy, je záměr vytvořit podmínky, které jsou nezbytným předpokladem k obnovení přírodního stavu celého území... Dalším základním a společným rysem všech navržených úprav je snaha vytvořit ucelené dílo vysoké estetické hodnoty, odpovídající nejen potřebám hl. města, ale i zásadám tvorby a ochrany přírody v měřítku mezinárodním.“ Tyto téze vystihují sice základní záměry tvorby přírodního parku, ale pro etapu realizace projektu však je třeba jejich dalšího rozpracování, zejména z přírodovědeckého hlediska.

Specifičnost přírodního parku Prokopské a Dalejské údolí

Užití pojmu „park“ se v současnosti ustaluje ve dvou základních smyslech: 1. Pro esteticky upravený pozemek sloužící veřejnosti, popř. majitelům k rekreaci; esteticky působivé prvky jsou tvořeny především vegetačními strukturami při využití dalších přírodních podmínek, rekreační aktivita je omezena a podřízena estetickým hodnotám. 2. Pro území minimálně narušené lidskou činností, vynikající přírodními a jinými hodnotami, v němž má být přírodní stav trvale zachován pro veřejný zájem (národní parky). V rámci první kategorie lze rozlišit parky zámecké, zahradně architektonická díla přizpůsobená slohu vůdčí budovy (zámku), a skupinu parků přírodních, krajinářských, lesoparků až rekreačních lesů.

Specifičnost přírodního parku Prokopské a Dalejské údolí je dána jednak přírodními hodnotami, které toto území má, jednak funkcemi a účelem, jemuž má sloužit. Z tohoto hlediska bude třeba pečlivě posoudit priority a vytvořit dílo, které svými parametry bude stát na hranici mezi přírodním a národním parkem. Malá rozloha území, silnější narušení v minulosti, poloha mezi sídlištními komplexy a předpokládané funkce znemožňují vytvoření obdoby národního parku v malém měřítku. Na druhé straně přírodní hodnoty mimořádného významu vedou navrhovatele k uplatnění metod a postupů, které jsou v souladu s postupy uplatňovanými v národních parcích.

Hodnoty přírodního parku a jejich prioritizace

Na území navrhovaného přírodního parku mají největší význam tyto hodnoty:

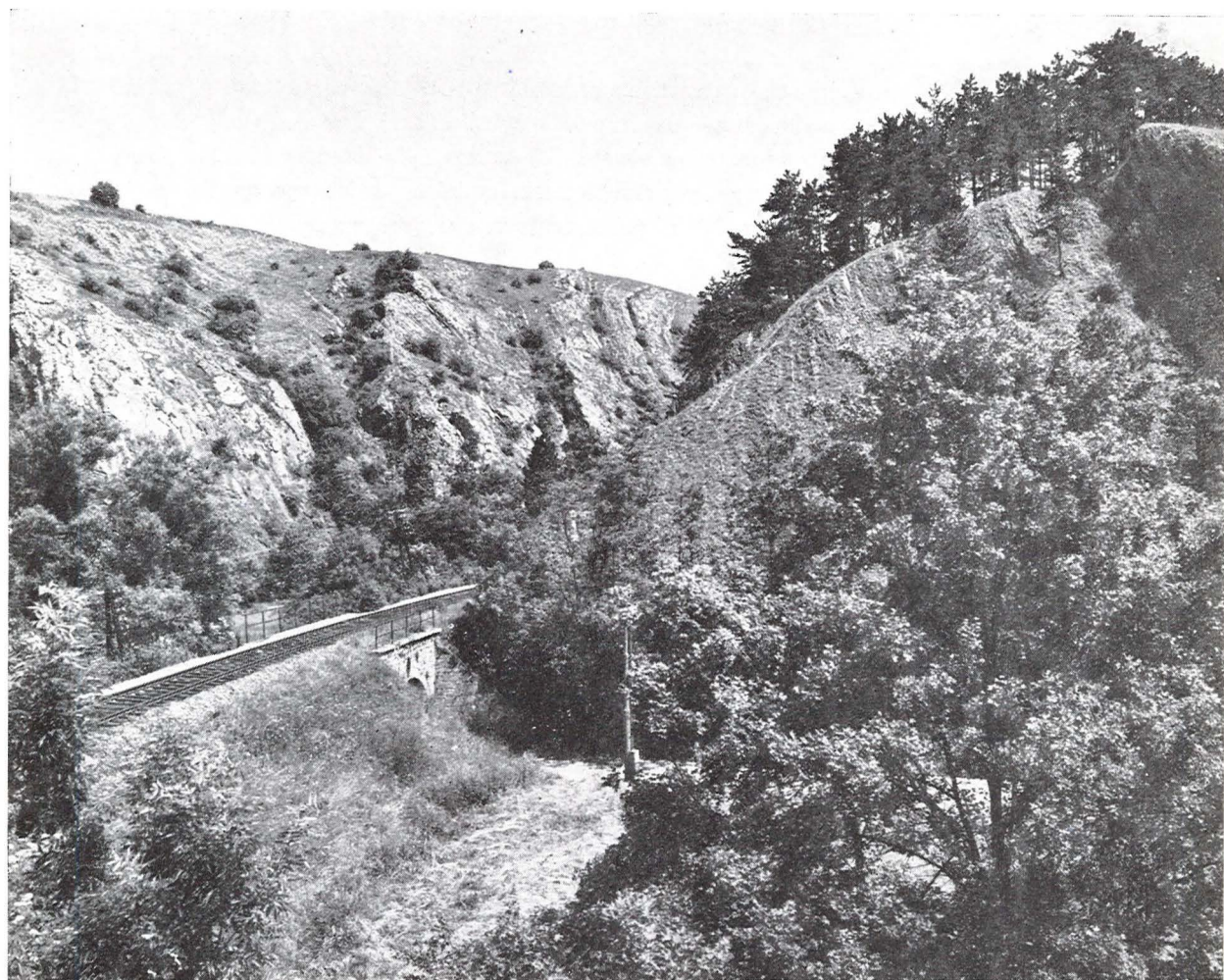
1. Geomorfologická stavba a reliéfová diverzita, charakteristická pro krasové oblasti mírného klimatu. Členitý povrch, jenž vznikl mohutnou denudační činností, je tvořen zbytky prvohorního horstva. Nadložní horniny, vytvářející méně výrazný reliéf, jsou protkány systémem erozních rýh a strží.

K narušení původních reliéfových tvarů došlo jen v těžebních prostorech. Zachování současného stavu je základní podmínkou budování přírodního parku.

2. Geologické objekty mají nenahraditelnou hodnotu; mnohé z nich představují světové unikáty. Na území navrhovaného parku je velký počet paleontologických nalezišť a více než dvacet významných geologických lokalit, z nichž k nejvýznamnějším patří stratigrafické profily silurem, spodním a středním devonem, odkryvy silurské vulkanické série, tektonických poruch, ukázky morfologie nenarušených vápencových skalních výchozů, krasových jevů apod.

Zachování všech geologických hodnot území je prvořadou prioritou. Jejich začlenění do nově budovaných přírodních struktur musí být provedeno velmi citlivě s důrazem na jejich vědecký význam. Je doporučováno řešení formou přírodního muzea.

3. Historické hodnoty, dokládající vývoj osídlení území, reprezentuje především Butovické hradiště, kde lze sledovat vývoj osídlení od mladší doby kamenné do středověku. Nálezy z bývalé Prokopské jeskyně ukazují na přítomnost člověka již v pravěku. Starověké hradiště

151. Teplomilné skalní stepi v Prokopském údolí u Klukovic tvoří jádro přírodního parku

na Dívčích Hradech, pozůstatky knovízské kultury u Klukovic, krátká existence středověkého hradu Děvín a četné středověké osady ukazují na atraktivnost území i pro obyvatele dob minulých.

4. Biologické hodnoty jsou velmi zranitelné jak přímými lidskými zásahy, tak i nepřímou činností člověka. Proto je třeba tomuto článku krajinného systému věnovat zvláštní pozornost. V historickém vývoji podléhaly značným změnám, v závislosti na charakteru a intenzitě lidské činnosti. Současný stav je výslednicí tohoto procesu. Lze jej charakterizovat takto:
 - a) Ve srovnání se stavem původním (před nástupem neolitického obyvatelstva) je území druhově bohatší a biocenologicky pestřejší. Současná biotická společenstva jsou však labilnější, než byla původní. Nové druhové bohatství podmíněné činností člověka vytváří

nejen vlastní synantropní společenstva, ale proniká i do přirozené vegetace, kde negativně ovlivňuje dlouhodobým soužitím vytvořené sociologické a strukturní vazby.

- b) Oproti stavu v období středověkého a novověkého extenzivního hospodaření lze současný stav hodnotit jako komplex regenerujících biocenóz (zejména v lesích přirozeného složení po zákazu pastvy), biocenóz v labilní přirozené rovnováze (nelesní přirozené cenózy na stanovištích s potenciální lesní vegetací) a úseků silně a trvale narušených člověkem. V území došlo na jedné straně k částečnému zlepšení stavu biocenóz a pozvolnému návratu k přírodním podmínkám, na druhé straně však k jejich silnému narušení činností člověka, zejména těžbou kamene, výstavbou průmyslových, obytných aj. objektů, úpravou komunikací a vodotečí, výsadbou nevhodných dřevin apod. Biocenózy, které byly udržovány v rovnováze extenzivním způsobem hospodaření (pastvou, kosením apod.), jsou ve stadiu přechodu ke křovitým a předlesním formacím, čímž jsou ochuzovány o některé prvky. Pod vlivem nových způsobů lidské aktivity dochází rovněž k ústupu mnoha vzácných druhů rostlinstva i živočišstva, k degradaci porostů a narušování prostředí.

Vývojový trend biologických hodnot území je při současném rozvoji našeho hlavního města silně sestupný. Dochází k monotonizaci biocenóz výsadbou produkčně výhodnějších monokultur na velkých plochách jak lesní, tak i zemědělské půdy, k další zástavbě území, neregulované rekreaci a devastaci území odpady, těžbou apod. Mimo chráněné části přírody jsou biologické hodnoty vážně ohroženy. Z tohoto aspektu vychází i návrh koncepce budování přírodního parku Prokopského a Dalejského údolí.

Zásady koncepce budování přírodního parku

S cílem zachování, regenerace a rozhojnění přírodních hodnot v prostoru Prokopského a Dalejského údolí, zachování dosavadního bohatství forem a estetických prvků, je třeba výstavbu přírodního parku podříditi těmto zásadám:

Výrazných reliéfových tvarů a pestré geomorfologické konfigurace území je třeba využít jako estetických a přírodních hodnot i jako významných bodů v území, z nichž je možno jiné estetické hodnoty vnímat. Jejich působivé prvky (obnažené hřebeny, skalní stěny apod.), jsou zčásti druhotného původu a vznikly erozí po předchozím odlesnění; jejich vegetační kryt je sice převážně druhotný, ale výrazně stabilizovaný. Tento stabilizovaný nelesní kryt, bohatý na vzácnou květenu a faunu, je třeba na exponovaných tvarech zachovat i na stanovištích, kde by za současných klimatických podmínek mohl růst les. Rovněž přechody k lesům v dolní části úbočí nutno řešit nenásilně, prostřednictvím křovitých plášťů (které vytvoří vysokobylinné lemy) nebo rozvolněných lesních okrajů. V okolí geologicky významných objektů a nalezišť je třeba úpravu zeleně podříditi požadavkům na studijní a demonstrační činnost. Jejich citlivé zasazení do přírody umocňuje dojem vyvolaný výjimečností objektů. Podle povahy objektů ponechat dostatečné volné prostory, okolí a přístupové cesty vkusně doplnit prvky přirozené vegetace. Na volných prostorách udržovat přirozená náhradní společenstva, bez umělých elementů.

Vodní síť, pokud není převedena do vyzděných koryt, doplnit alespoň liniovou výsadbou vysoké a křovité zeleně přirozené skladby. V aluviálních prostorách vhodně a účelně střídát plošné výsadby přirozených lužních lesů a charakteristických náhradních lučních společenstev.

Komunikace doplnit doprovodnou zelení a násilné tvary zelení zakrýt. V prostoru zástavby navrhnout přiměřené úpravy, které by utlumily některé negativní jevy. Zeleně přilehlých sídlišť je třeba navázat na stávající nebo rekonstruované přirozené struktury přírodního parku.

Lesní plochy a nově navržené výsadby budou tvořit stabilizační kostru území. Složení dřevin by mělo odpovídat přirozeným poměrům, cílové formy porostů přírodním lesům s diferencovanou věkovou a prostorovou strukturou. Lze předpokládat spontánní dosycení těchto porostů odpovídající květenou a faunou a vytvoření přirozených ekologických systémů. Sadbový materiál by měl být místní provenience (na vápencích z oblasti Českého krasu, na jiných substrátech též z prostoru Středočeské tabule, Dolního Povltaví a Pražské plošiny). Skladba porostů by měla odpovídat potenciální přirozené vegetaci, tj. rostlinným společenstvům, která by přirozenou cestou osídlila příslušná stanoviště, kdyby ustala lidská činnost. Tato vegetace představuje nejstabilnější struktury schopné existence bez lidské pomoci s vyváženou složkou biotickou a abiotickou.

Travní porosty xerotermního charakteru, označované ne zcela přesně jako stepi, se staly významnou genofondovou základnou hromadně mizejících druhů. Na skalách, dročinách a mělčích půdách mají charakter přirozené potenciální vegetace, na hlubších půdách nahrazují lesní porosty. Nedoporučuje se redukce těchto společenstev, neboť kompenzují jejich současný nedostatek, vyvolaný intenzifikací zemědělství. Jejich udržení však předpokládá trvalou péči (kosení, pastva, likvidace keřů apod.).

Ostatní travní porosty, zejména mezofilní a hygrofilní louky, jsou výsledkem hospodářské, popř. jiné činnosti člověka. Jejich existence v přírodním parku je oprávněná zejména v prostorech určených k rekreaci, v přechodných zónách mezi zástavbou a přírodními strukturami území.

Křovité formace mají svá přirozená stanoviště zejména na hranicích lesní a nelesní formace. Zde tvoří přirozený přechod a vhodnou vazbu, které může být využito podle potřeby i v případech, kde křoviny netvoří přirozenou složku hranice formací. Křovité pláště představují vhodné funkční doplňky i v zóně zástavby, kde může být využito též bohatého sortimentu kulturních odrůd.

Z nárysu koncepce vyplývá, že přírodní park bude rozdělen na **tři základní zóny**, mezi nimiž by měl být vytvořen nenásilný přechod:

- a) Zóna zástavby, výrobních, rekreačních a účelových zařízení, jejichž kompozice by měla být architektonicky sladěna s celkovým řešením parku.
- b) Zóna přechodná, zemědělsky nebo rekreačně využívaná (sady, zahrádkářské kolonie apod.), jejíž rozloha by se měla minimalizovat a jejíž řešení by se podřídilo dominanci přírodních prvků v parku.
- c) Zóna přírodní, dobudovaná na vědeckém základě, by tvořila nejcennější jádro parku. Tato zóna by reprezentovala přírodní systémy pražské krajiny a zajišťovala uchování neživého i živého bohatství. Přírodní struktury se stávají stále vzácnějšími a jejich estetické hodnoty

jsou proto více ceněny. Tato zóna by se stala vysoce atraktivní nejen pro pražské občany, ale i pro zahraniční odborníky.

Přírodní park bude po svém vybudování přebírat tyto **hlavní funkce**:

- a) Ochrana přírodního a kulturního bohatství (geologických, paleontologických, historických, biologických objektů); park bude rezervoárem genového bohatství biot, stabilizátorem nežádoucích změn životního prostředí, producentem kyslíku.
- b) Bude přírodní školou a muzeem, vědeckým experimentem, ověřujícím teorii reintrodukce přirozené vegetace a možnosti stabilizace ohrožených biocenóz v prostoru velkoměsta. Bude skýtat materiál k dalšímu studiu vývoje naší země, organismů a společnosti.
- c) Bude významným rekreačním objektem, zejména pro pěší turistiku spojenou s poznáváním přírody a jejích zákonitostí.
- d) Bude vysoce hodnotným a specifickým objektem z hlediska estetického. Jeho specifčnost bude spočívat v tom, že estetické hodnoty převezmou původní i nově vytvořené prvky přírodního charakteru: povrchové tvary, vegetační struktury, pestrost rostlinného krytu apod.
- e) Jako celek bude vynikajícím způsobem reprezentovat péči naší společnosti o přírodu nejen v národním, ale i mezinárodním měřítku.

LITERATURA

- EBERL Z. (1963): Návrh na zřízení přírodního parku v Praze – Hlubočepích. – 14 p., ms. (depon.: ÚHA Praha).
- EBERL Z. (1965): Návrh koncepční úpravy Přírodního parku v Hlubočepích. – 84 p., ms. (depon.: ÚHA Praha).
- EBERL Z. (1973): Záchrana Prokopského údolí. – Staletá Praha, 6: 69–76.
- FOTT V. (1934): Botanická polodenní vycházka do Prokopského údolí. – Praha.
- KUBÍKOVÁ J. (1977): The vegetation of Prokop Valley nature reserve in Prague. – Folia Geobot. Phytotax., Praha, 12: 167–199.
- STREJČEK J. (1967): Přírodovědecký průvodce Prokopským údolím. – Praha.
- ÚTVAR HLAVNÍHO ARCHITEKTA (1969): Územní plán Prokopského a Dalejského údolí. – Ms. (depon.: ÚHA Praha).
- ÚTVAR HLAVNÍHO ARCHITEKTA (1980): Urbanistická studie přírodního parku. – Ms. (depon.: ÚHA Praha).
- ÚTVAR HLAVNÍHO ARCHITEKTA (1982): Průvodní zpráva územního plánu zóny přírodního parku Prokopského a Dalejského údolí. – 58 p. ms. (depon.: ÚHA Praha).

РОБЕРТ НЕЙХЕЙСЛ

Естественный парк Прокопская и Да теоретическое обоснование концепции лейская долины —

После краткого введения, включающего основные данные об истории подготовки Естественного парка, указывается на его специфичность. Основной задачей является образование парка, в котором были бы подчеркнуты важнейшие естественные элементы, их научное и эстетическое значение, а также дополнение его естественными растительны-

ми структурами и наиболее подходящая связь с остальными постройками и местами отдыха. Наиболее ценным в парке является специфическая геоморфология карстового типа, много уникальных геологических обнажений, палеонтологические местонахождения, археологические объекты, хорошо сохранившиеся типы коренной растительности, богатая и ценная флора и фауна. Принципы концепции точно определяются намерениями: обеспечить строгую охрану всех естественных ценностей и включение их в ландшафт, заменить деградированные части коренной растительностью, сохранить богатые видами и редкие биоценозы, типичные для периода экстенсивного хозяйства. К зоне необходимой застройки соответствующим образом присоединить переходную зону, которая будет использована для отдыха, разбивки садов, огородов и для игр. На научных основах досоздать естественную зону, которая представляла бы различные естественные системы ландшафта и обеспечивала бы сохранение живого и абиотического богатства территории. Естественный парк будет прежде всего обеспечивать охрану естественного и культурного богатства, а также тормозить нежелательные изменения жизненной среды. Он станет естественной школой и музеем, научным экспериментом, проверяющим возможности целенаправленного управления экосистемами. Естественные растительные структуры повысят эстетическую ценность разнообразной геоморфологии территории. Использование для отдыха можно будет соединить с познанием природы и закономерностей её развития.

ТЕКСТЫ К ИЗОБРАЖЕНИЯМ

151. Теплолюбивые скальные степи в Прокопской долине близ Клуковице образуют ядро естественного парка

ROBERT NEUHÄUSL

Naturpark Prokopské údolí - theoretische Begründung der Konzeption

Nach einer kurzen Einleitung, die die Grunddaten über die Geschichte der Vorbereitung des Naturparks zusammenfasst, wird seine Eigenart charakterisiert. Das Grundziel ist die Errichtung eines Parks, in dem die bedeutenden Naturwerte betont, ihre wissenschaftlichen und ästhetischen Aspekte hervorgehoben wären; sie sollten mit natürlichen Vegetationsstrukturen vervollständigt und in geeigneter Weise an die restliche Bebauung und die Erholungseinrichtungen angeschlossen werden. Zu den wichtigsten Werten des Parks zählt sein ausgeprägter geomorphologischer Aufbau von Karsttyp, ferner die zahlreichen einzigartigen geologischen Abdeckungen und paläontologischen Fundorte, archäologischen Objekte, die erhaltenen natürlichen Vegetationstypen, die reiche und seltene Flora und Fauna. Die Prinzipien der Konzeption grenzen die Prioritäten ab: den strengen Schutz aller Naturwerte sowie deren Eingliederung in die Landschaft sicherzustellen, durch Kultur degradierte Teile mit natürlicher Vegetation zu ersetzen, die artenreichen und seltenen, für die Zeitperiode extensiver Bewirtschaftung typischen Biozönosen zu erhalten. An die Zone der notwendigen Bebauung feinführend eine zur Erholung für kleinlandwirtschaftliche Zwecke (Obst- und Kleingärten usw.) bestimmte Übergangszone anzuschließen. Auf wissenschaftlicher Grundlage eine Naturzone zu errichten, die verschiedene landschaftliche Natursysteme repräsentieren, und die Erhaltung alles lebenden und nicht lebenden Reichtums dieses Gebiets sichern würde. Der Naturpark soll in erster Linie den Schutz der Natur- und Kulturschätze gewährleisten und den unerwünschten Veränderungen der Umweltbedingungen stabilisiert entgegenwirken. Er wird eine Schule

der Natur und ein Museum, ein wissenschaftliches Experiment zur Erprobung einer zielbewussten Steuerung von Ökosystemen sein. Die natürlichen Vegetationsstrukturen werden den ästhetischen Wert der vielfältigen Geomorphologie des Gebiets erhöhen. Man wird hier Erholung mit dem Kennenlernen der Natur und ihrer Gesetzmässigkeiten verbinden können.

ERLÄUTERUNGEN ZU DEN ABBILDUNGEN

151. Thermophile Felsensteppen im Prokopstal bei Klukovice bilden das Kernstück des Naturparks